
Tanítók a baranyai római katolikus népiskolákban (1868 – 1918)

AMBRUS ATTILÁNÉ KÉRI KATALIN

Az 1868-as oktatási törvény – XXXVIII. törvénycikk – végrehajtását a történeti Baranya megye katolikus népiskoláiban is nehéz volt teljesíteni. Egyrészt hiányoztak a tárgyi feltételek, vagyis a jól felszerelt, tágas iskolák; másrészt hosszú évtizedek kellettek ahhoz, hogy a szülők felismerjék az oktatás szükségességét; a néptanítók pedig – akik a vállukon viselték nemcsak a tanítás, hanem a falusi, városi népnevelés ügyét is – csak nehezen tudtak életkörülményeiken felülemelkedni, és ügyel-bajjal, legalább részben végrehajtani a törvényt.

A tanítók fizetése

A dualizmus korszakában a tanítók a többszöri bérrendezés ellenére (1868, 1893, 1907, 1913) általában alulfizetettek voltak más értelmiségi rétegekhez képest. Mindezt tetézte még – Baranyában is –, hogy falvanként változott a tanítói fizetés, gyakran szomszédos községek esetében is óriási volt a különbség. Általánosságban elmondható, hogy a városok és nagyobb községek többszintű iskoláiban a tanítók magasabb fizetésben részesültek, míg számos falu római katolikus elemi iskolájában bérezésük a törvényben előírt minimumot sem érte el. (Baranyában a görög katolikus és az evangélikus felekezetek tanítóit még rosszabbul fizetették.)

A korabeli díjlevelek tanúsága szerint a római katolikus iskolák tanítóinak jövedelme jórészt feudális természetű volt, azaz fizetésüket csak részben kapták készpénzben (általában negyedéves előlegként vagy havi utólagos részletekben), és nagyrészt természetbeni juttatásokban részesültek (búza, kukorica, rozs, bor, fa). Mind készpénz, mind pedig a különböző termények (főleg a fa és a bor) megszerzése, „behajtása” is gyakran nehézségekbe ütközött. A szegényebb felekezetek családjai különösen pontatlan fizetők voltak; természeti csapások esetén (árvíz, aszály, filoxéravész) pedig még rosszabb volt a helyzet.

A dualizmus időszakában Baranyában több alkalommal is készült kimutatás arról, hogy mely községek római katolikus iskoláiban nem éri el a tanítói fizetés a törvény által előírt minimumot. 1894-ben tíz ilyen állást tartottak nyilván. (1) Az egyházmegyei tanfelügyelőség hasztalan utasította a egyházközségeket a fizetésrendezésre, a plébánosok válaszleveleikben csak a nép elkeseredését tolmácsolhatták.

Számos községben tanító sem volt, mert a nyomorúságos fizetés miatt senki nem vállalkozott az állás betöltésére.

Ha a valóságban nem is, a törvények előírásában e korszakban a tanítói fizetések emelkedtek. Ez nem utolsósorban a bérharcok eredménye volt. A tanítók szervezeteik útján (tanítóegyletek) illetve magánemberként memorandumokkal vagy újságcikkekkel igyekeztek a törvényhozást befolyásolni, a tanítóság pártjára állítani. Ennek legközvetlenebb módja volt az, amikor az országgyűlési képviselőjükhöz fordultak a tanítók. Erre számos példát sorolhatunk, az egyik ilyen egy 1893-ban kelt levél, melyet pécsi tanítók írtak. A levél első sorban a tanítói terhek felsorolásával próbált hatást elérni, illetve azzal,

hogy összehasonlította helyzetüket a tisztviselőkével. A levél szerint a tanítótól elvárják, hogy „... a népet szellemileg képezze, erkölcsileg nevelje, a magyart hazafiassá tegye, a más nyelvűeket magyarosítsa, legyen tanácsadója, oktatója az okszerű gazdálkodásban, fatenyésztésben, a szőlők ujjíteremtésében, baromfi- és selyemtenyésztésben, méhészetben, háziiparban, tanítsa az egészségtant, buzgólkodjék járványok esetében, alapítson népkönyvtárakat, iskolai takarékpénztárakat s.a.t.” (2) és mindezt kénytelenek csekély, olykor bizonytalan jövedelemért végezni. Emiatt haladéktalanul fizetésemelést követeltek, az 1868-ban előírt 300 forint helyett minimálisan 600-at.

A tanítók helyzetében némi javulást hozott a 20. század eleje, pontosabban az 1907-es XXVII. törvénycikk, mely a felekezeti elemi iskolák tanítóinak javadalmazásáról is intézkedett: alapfizetésüket 1000, 1100, 1200 koronában állapították meg, attól függően, hogy a település, ahol éltek milyen lakbérosztályba soroltatott, és a szolgálati évek alapján korpótlékban is részesültek. A kiváló eredményt elért tanítók személyi pótlékot is kaphattak, katolikus iskolák esetében az egyházi főhatóság és a királyi tanfelügyelő együttes javaslatára. A egyházközség – amennyiben nem tudta fedezni tanítója fizetését – államsegélyért fordulhatott a minisztériumhoz. (Ennek feltételei voltak: a tanító képesítése, a magyar állampolgársága és magyar nyelvtudása, ezért több kutató *Apponyi Albert* erőszakos magyarosítási törekvéseit látja érvényre jutni e törvényrész megfogalmazásánál. Baranya római katolikus iskoláiban – vizsgálódásaim alapján – a dualizmus alatt nem folyt erőszakos magyarosítás, még századunk tizes éveiben is működtek olyan elemi iskolák, ahol a tanító szinte alig tudott megszólalni magyarul.)

A pozitív változások ellenére elmondható, hogy a vizsgált időszakban Baranyában is a tanítói fizetés gyakorta „... a megélhetésre kevés s a meghalásra sok” (3) volt. A Pécsi Közlöny egyik 1905-ös számában jelent meg egy vers, mely – lévén a lap katolikus elkötelezettségű – sok katolikus tanítóhoz szólt, és nyilván soraikban tetszésre talált. A tanító nyomorán kívül a terjedelmes költemény szerzője, bizonyos *Hegyháti* a tanítói önérzetet és gondolkodásmódot is felvillantotta:

*Kincsem, mi van, nem féltém,
Ha ajtóm tárva bár,
És tolvaj éj sötétben
Préda után ha jár:
Elkerüli az házam,
Én nyugton alhatok.
Nem lop meg engem senki,
Hisz tanító vagyok. (4)*

A római katolikus iskolákban munkálkodó tanítók iskolai elfoglaltságaik mellett – gyakran azok rovására is – sok faluban kénytelenek voltak fizetéskiegészítő tevékenység után nézni. Egyrészt gazdálkodással foglalkoztak, földet műveltek és – ha volt melléképületük a tanítói lakás mellett – állatokat tartottak. Foglalkoztak méhészettel és selyemhernyótenyésztéssel, ez utóbbi tevékenységnek „élharcosai” voltak Baranyában.

A legtöbb tanítói állást az iskolaszékek úgy írták ki, hogy a tanítónak a kántori teendőket is el kellett látnia, valamint sekrestyési, harangozói feladatai is akadtak, esketésen és temetésen szerepelt, ostyasütést végzett. Baranya római katolikus tanítóira – csakúgy, mint az ország más vidékein is – mindezek az elfoglaltságok nagy terhet róttak, és a díjazásuk gyakran nem volt ezzel arányban.

Az általam vizsgált – több száz – díjlevél szerint a tanítók kötelességei nagyon sokrétűek voltak iskolai működésüket illetően is. (Óriási az eltérés abban a tekintetben, hogy a díjlevél megszövegezői milyen pontosan és részletesen írták le a tanítóval szemben támasztott igényeiket. A pontatlan fogalmazás esetenként vitákat is szült.)

1894-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter leirata értelmében a plébánosok mint iskolaszéki elnökök számára elrendelték, hogy a kántortanítói pályázatok kihirdetésénél, illetve a díjlevelek megszövegezésénél szem előtt kell tartaniuk a *Canonica Visitát*, és elkülönítve kell szerepelnie a tanítói és a kántori fizetés tételeinek. (5)

Több iskolában a tanítói állás betöltését bizonyos nyelvismerethez (német, horvát), a tanítói képesítéshez illetve – a 20. század elejétől – a Pécs-egyházmegyei Tanítóegyesületbe való belépéshez kötötték.

Időnként egészen furcsa kérelmek futottak be az iskolaszékektől az egyházmegyei tanfelügyelőséghez. Széchenyben például 1900-ban a nagy szegénység miatt nem tudták a megüresedett osztálytanítói hely jövedelmét biztosítani, ezért azt kérelmezték, hogy a kántortanító mellé Goda Rózsa okleveles óvónőt választhassák meg, akit a tanító élelmezne, cserében azért, hogy az ő fiát meg Mohácson az óvónő szülei élelmeznék és lakást adnának neki. (6)

A tanítóság helyzetét alacsony fizetésén és számos kényszerű elfoglaltságán kívül több rendelkezés is nehezítette. 1905-ben például a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kimondta, hogy csakis úgy engedélyez szabadságot a tanítóknak, ha a helyettes díját maguk fizetik. A Pécsi Közlöny egyik cikke azonnal reagált erre az intézkedésre, és óva intette a tanítókat, hogy „... meg ne betegedjenek, mert nem csak orvost és patikát, de helyettest is fognak ezentúl fizetni.” (7)

1906-ban újabb sérelem érte a tanítókat, egy körlevél ugyanis megtiltotta nekik, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez forduljanak magántermészetű ügyeikkel. (8) Ez azért érintette érzékenyen a tanítókat, mert magánemberként egyes esetekben nem tudták akarataikat a királyi vagy az egyházmegyei tanfelügyelőséggel szemben érvényesíteni. Így volt ez például az ostyasütéssel, melyet a tanítók próbáltak magukról lerázni mint olyan egyházi kötelezettséget, mely az oktatástól, a tanórára készüléstől vonja el az idejüket. Míg egyenként, falfanként tiltakoztak, addig csak perpatvar kerekedett a plébános-sal; amikor viszont együttesen léptek fel az ostyasütés ellen, a püspök meghallgatta panaszaikat, és 1910-ben eltörölte ezt a kötelezettséget a baranyavári esperességben. (9)

A tanítói fizetésekről szólva összefoglalásképpen idézzünk fel egy korabeli anekdotát, mely sokat elárul a századelő pedagógusainak hangulatáról (1906.):

– Te, elhiszed, hogy Kossuth (Ferenc) megadja a községi és felekezeti tanítóknak a félárú vasuti jegyet?

– Ezt már nem hiszem.

– Miért nem?

– Mert akkor a tanítók minden héten háromszor is felutaznának Budapestre zaklatni Apponyit, fizetésjavításért. (10)

Tanítói nyugdíj

A tanítóknak, bármilyen nehezen éltek is járandóságukból, az igazi megpróbáltatást a nyugdíjba vonulás jelentette.

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk nem rendelkezett megnyugtatóan sem az idős, munkaképtelenné vált tanítók, sem az elhalt tanítók árvái, özvegyei megélhetéséről.

Az 1875. évi XXXII. törvénycikk szerint annak a tanítónak járt nyugdíj, aki 65. életévét betöltötte vagy 40 éven át volt (segéd- vagy rendes) tanító. Azonban sem ez a törvény, sem a későbbi módosítások nem elégítette ki a nyugdíjba vonulókat. Ennek egyik oka az volt, hogy a nyugdíj csak a tanítói jövedelem alapján járt, a kántori javadalmat nem vették figyelembe.

A nyugdíjhányadot a minisztérium állapította meg. A Közigazgatási Bizottság jegyzőkönyveiből fény derül a minisztérium korabeli döntéseire – sokszor rendkívül alacsony összegről volt szó. Például 1895-ben Bálint János bodolyai tanító számára 113 forint 52 krajcárt állapítottak meg nyugdíjként. (11)

A nyugdíjba vonuló tanítók számításai gyakran vallottak kudarcot, azaz a vártnál kisebb nyugdíjat kaptak, esetleg elestek a nyugdíjtól. A komlói Köberling Nándor, aki nyugdíj helyett csak 1600 korona végkielégítést kapott, kétségbeesésében a sásdi temetőben főbelötte magát. (12)

A tanítói lakás

A tanítónak – munkavégzése szempontjából, egészségének megőrzése miatt – egyáltalán nem volt közömbös, hogy milyen és mekkora lakásban él. Jövedelmének egy részét

képezte a lakása, illetve ennek hiányában a lakbér, bár ez utóbbira Baranyában alig akadt példa. A néptanító lakása szinte mindig az iskolaépület szerves része volt, sőt úgy is fogalmazhatnánk, hogy a tanterem volt a tanítói lak része. A tanítói lakás nagysága és állapota függött a község vagyoni helyzetétől, és nem mindig a törvényes előírásokat követte, ahogyan a tanítók szerették volna. Az 1868-as törvény és későbbi rendelkezések a katolikus gyülekezetet is nagyobb beruházásokra sarkallták, az 1870-es, 1880-as években több faluban épült új iskola és tanítói lakás, a korábbi nádtetős, agyagpadlós, szűk és sötét épületeket cseréptetős, padlós, viszonylag tágas és világos épületekkel cserélték fel.

A tanítói pályázati kiírásokból és a díjlevelekből csak keveset tudhatunk meg a tanítói lakások állapotáról. Az iratokban erre vonatkozóan csak azt az információt rögzítették, hány helyiségből állt a tanító lakása, illetve azt, hogy bútorozott volt-e.

Részletesebb leírást csak panaszos levelekben vagy figyelemfelkeltő újságcikkekben olvashatunk – ezek pedig az átlagosnál rosszabb képet tükröznek. Ilyen például a kékesdi tanító lakásáról 1900-ban írt cikk, mely szerint a tanító istállójából „... a ganélé a rossz (azaz semilyen) padlózat miatt lefolyt a pinczébe, a hol a tanító kénytelen – éléstár hiányában – többféle élelmiszereit tartani, pl. burgonyát, kenyerét, tejét stb. (...) A tanítói lakáshoz nincs konyha.” (13)

Mai fogalmaink szerint a tanítók eléggé szűkös, 1-2 szobás lakásokban éltek, különösen elgondolkodtató mindez, ha tekintetbe vesszük, hogy átlagosan 2-3, de néha 6-7 gyermekük volt; ugyanakkor elmondható, hogy jobb körülmények között laktak, mint sokan mások a korabeli Magyarországon.

A tanítók oktató-nevelő munkája

„Quem Dii odere, paedagogum facere” (Akit az Istenek meggyűlöltek, azt nevelővé tették) – olvasható egy múlt századi baranyai tanügyi lapban, és ebben a mondatban benne rejlett több száz tanító panaszja és segélykiáltása. Ugyanakkor a dokumentumok és újságcikkek nyomán nyilvánvaló az a törekvés, mely szerint az itteni tanítók nagyobb része minden lehetséges módot és alkalmat megragadott annak érdekében, hogy az általuk vezetett – általában osztatlan – tanulócsoportok a lehető legjobb taneredményt produkálják. 1869-től kezdődően többször bocsájtottak ki országos tantervet, és az egyházi hatóságok ezek alapján állították össze saját iskolájuk tananyagát. A tantárgyak a baranyai római katolikus iskolákban is azonosak voltak, az elért eredményekről rendszeresen jelentések készültek, például 1876-ban *Salamon József* királyi tanfelügyelő szerint jónak volt mondható az elért eredmény olvasásból és írásból, számtanból, földrajz, történelem, alkotmánytan és nyelvtan tárgyakból. Rosszabb eredmény mutatkozott „terményrajz”, természettan, beszéd – és értelem –, valamint a gazdasági és kertészeti gyakorlatokban.

A katolikus tanítók közül többen úgy látták, hogy a tantervek háttérbe szorítják a valás-erkölcsi nevelést, a tantárgyak túlzottan „adatcentrikusak”.

Egyrészt – az újságcikkek tanúsága szerint – ebben látták az okát a tanulmányi eredmények alacsony színvonalának, másrészt igen nagy problémát jelentett az iskolák rendkívüli túlszűfoaltsága egyes településeken – másutt meg éppen ellenkezőleg: a tanító temérdek iskolai mulasztásra és kényszerűen megrövidített tanévre hivatkozott diákjai ábizonyítványát magyarázva.

1905-ben új tanterv jelent meg, melynek új vonása volt, hogy külön tárgyalta az osztott és osztatlan iskolákat, valamint módszertani útmutatásokat is adott. E tanterv bőszes terjedelme nyomban anekdotákat szült, melyek közül az alábbi megjelent a megyei lapban is:

I. tanító: – Meghoztad már az új tantervet s a hozzá való utasítást?

II. tanító: – Meg, annyi bizonyos, hogy vaskos kötet. Le is pecsételtem azonnal.

I. tanító: – Ugyan, ne tréfálj! Lepecsételted?

II. tanító: – Attól tartok, hogy még végigolvasom. (14)

A tanterv mellett a tankönyv is nagy súllyal esett latba az oktatói munka eredményességét illetően. A dualizmus korszakában a tankönyvkiadás addig soha nem látott lendületet vett. „A katolikus tanügyi szervek külön tankönyvkiadót hoztak létre: az 1848-ban

alapított Szent-István Társulat tankönyvkiadó részlegét. Katolikus iskolákban csakis az itt megjelentetett tankönyvek voltak használhatóak.” (15)

Az egyházmegyei tanhatóság évenként jelentést kért a római katolikus iskolák tanítóitól a használt tankönyvek jegyzékével (a tanított tantervet és órafelosztást ugyanígy be kellett mutatniuk a tanítóknak). A megyében is éltek neves tanítóegyeniségek, akik tankönyvírással foglalkoztak, például *Schultz Imre*, aki tanügyi körútjain próbálta könyveit és módszertani ötleteit terjeszteni.

Számos jelentés olvasható a tanítók oktató- és nevelő munkáját illetően az esperesek tollából. A jelentések alapján néha érezhető, hogy írója egyéni érzéseire, meglátásaira hagyatkozva jellemezte a tanítót, máskor a község plébánosának vagy iskolaszékének véleményét írta le. A jellemzések gyakran csak általánosságokat, hangzatos jelzőket tartalmaznak a tanítók személyiségéről, elért munkájáról, és cseppet sem visznek közelebb a korabeli valóság megismeréséhez. Elvértve akadnak életszerű, bár jórészt elfogult leírások, például egy darázsi tanítóról 1906-ban, aki „... nem mulaszt, nem ostoba, de végtelenül közönyös ... szinte bamba némasággal hallgatja a gyermekek hadarását és nincs egy szava a rendetlenkedők ellen.” (16)

Alkalmanként az esperesek (vagy a tanfelügyelő) azzal is megpróbálkoztak jelentésükben, hogy feltárják és leírják az iskolai állapotokat. Egészében véve elmondhatjuk, hogy ezek a jelentések általában kiegészítő színvonalúnak festik le a tanítók munkáját. A pedagógusok zöme – túlterheltsége és iskolán belüli-kívüli feladatai ellenére – igyekezett hivatását valóban jól betölteni, az oktatási törvények szellemében dolgozni.

A tanítók iskolázottsága, tanítóképzés

A megfelelő oktató és nevelő munkának a tanító képzettsége nyilvánvalóan előfeltétele. Ezt felismerve, köztudomású, hogy az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk úgy rendelkezett, hogy „ezentúl” csak képesítéssel bíró egyének választhatóak tanítónak, ugyanakkor türelmes volt a törvény a képesítés nélküli tanítókkal szemben is, hiszen ha „tanításbeli jártasságukat és ügyességüket” igazolni tudták, vagy nyári póttanfolyamon vettek részt, megmaradhattak hivatalukban.

E törvény megjelenése után Baranyában is kiemelt helyen szerepelt a közoktatás-politikai tervek között a képzett tanítók alkalmazása, illetve a tanítóképzés fejlesztése. A megvalósítás azonban nem volt könnyű.

A Néptanoda című lap még 1878 telén is gúnyos hangvételű cikkben számolt be arról a tényről, hogy sok baranyai iskolában képezdei bizonyítvány nélküli a tanító, és a legkirívóbb eseteket is felsorolta, úgymint:

„... Szőkédén és Átán, a népnevelés veszélyére s a tisztos tanítói kar méltó megbotránkozására egy vagyombukott aranyműves, illetve egy édes mesterséget megunt bábos kontárkodik.

Hát Ráczpetrén? – ... ott a segédtanítói állást a ... katonaságnál a közlegénységig felvitt trombitás fujja...” (17)

Salamon többször is kérte a Közigazgatási Bizottságot, hogy hasson oda, és ne engedélyezze felekezeti iskolákban sem a képesítés nélküli tanítók alkalmazását. (18)

Szuly József a Praeparandia akkori igazgatója 1878-ban levelet írt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, melyben annak engedélyezését kérte – az egyházmegyében érezhető nagy tanítóhiány miatt –, hogy azok a növendékek, akik a képezde 3. évfolyamát jó sikerrel végzik, az 1868-as törvény 102. §-a ellenére tanképességi vizsgát tehessenek. Kérelmét a minisztérium engedélyezte. (19)

Az ilyen – és hasonló – intézkedések ellenére a tanítóhiány még a századvégen is problémát jelentett a megyében, az újságokban néha évekig hirdették egy-egy iskola tanítói állását.

A képesítés nélküli tanítók is szép számmal szerepeltek a kimutatásokban még az 1890-es években is, a törvény és a tanügyi hatóságok minden igyekezete ellenére.

Salamon József királyi tanfelügyelő a püspökhöz fordult a képesítés nélküli tanítók ügyében, akik szerinte nagy kárára voltak az iskolaügynek. A csekély fizetést tartotta legfőbb oknak az áldatlan helyzet kialakulásában, és arra kérte a püspököt, hogy esperesei

és plébánosai munkáját felhasználva a fizetéseket a szükségleteknek megfelelő módon állapítsa meg és javítsa, ugyanakkor az oklevéllel nem bíró tanítókat távolítsa el. (20)

Javulás történt a tanítói állások betöltését illetően, de a probléma nem szűnt meg, az 1901-es átirat szerint, melyet a Közigazgatási Bizottság küldött az egyházmegyei tanfelügyelőnek, 11 község római katolikus iskolája még mindig képesítetlen tanítót alkalmazott, köztük Bisztricze, Szatina, Okorvölgy, ahol már 1893-ban változtatásokat kellett volna eszközölni. (21)

A VKM 1901/17545 számú rendelete értelmében ezek az állások – ha okleveles tanítók nem jelentkeznek – okleveles tanítónőkkel esetleg okleveles óvónőkkel is betölthetőek voltak.

Sok – szegényebb – egyházközség tehát éveken át nem talált iskolájába tanítót, vagy csak képzettség nélkülit. Az érem másik oldala volt ugyanakkor az a jelenség, hogy a gazdagabb falvak – ahol esetleg az uradalom vagy magánszemély hozzájárult a tanítói fizetéshez – több jelölt közül is válogathattak egy-egy megüresedett állás meghirdetése után. A tanítóválasztások – több, de legalább két jelölt esetében – gyakran megyei hírű botrányokba fulladtak, de legalábbis községi szinten alaposan felkavarták a kedélyeket. Itt, ezeken a választásokon a legkülönbözőbb érdekek csaptak össze, de – az iskolaszéki jegyzőkönyvek szerint – legritkább esetben vették figyelembe a jelölt rátermettségét, valódi felkészültségét.

A választások során helyenként fellángoltak nemzetiségi villongások; máskor rokoni vagy egyéb kapcsolatok döntöttek egy-egy tanító javára. Választásnál gyakran a kántori képességeket (éneklés, orgonálásban való jártasság) a pedagógiai rátermettség elé helyezték, ez (is) határt szabott a tanítónők munkába állásának. Őket a múlt század végén még akkor sem választották meg a római katolikus iskolákhoz tanítóul, ha rajtuk kívül nem akadt okleveles jelölt. Inkább szüneteltették a tanítást, és vártak – egy férfire.

A képzett tanítók utáni növekvő igény kedvező lökést adott a Pécsi Püspöki Tanítóképző fejlődésének is, mely már a 18. század végén fennállt, és a régió egyik fontos római katolikus képzőintézménye volt. 1831-ben *Szepesy Ignác* püspök újjászervezte az intézményt, és az 1848-tól 1855-ig tartó ideiglenes szünet után újra megnyitották. (22)

1871-ben a Praeparandia ismételt újjászervezésekor katolikus jellegét nyomatékosan megerősítették. Így biztosították a katolikus népiskolák vallásos érzelmű tanítókkal való ellátását, a katolikus szellemiséget, az iskolák jellegének megőrzését. 1872/73-as tanévben a képző 3 évfolyamúvá bővült, és ugyanekkor nyílt meg a négy osztályos, osztatlan gyakorló iskola.

A képzőben neves egyéniségek tanítottak, és órarendek alapján változatos, alapos képzésben részesültek a hallgatók. (Napi 6 órán át, vasárnap kivételével naponta.)

Eleinte a tanítónő-jelöltek is ebben a képezdőben jelentkezhetek „tanképesítési vizsgálatokra”, ezekre a képző tanárai készítettek fel őket, de magánúton. 1894-ben nyílt meg a „Miasszonyunk” apácarend tanítónőképzője Pécsen. 1900-tól kezdve ezt az intézményt a Praeparandiával együtt igazgatták, *Döbrössy Alajos* lett az első igazgató.

A képezde, kiváló tanárai, felszereltsége és módszerei ellenére sem jelentette a tanítók képzésének lezárását, hiszen az egyre változó tantervek, taneszközök és oktatási viszonyok a tanító újabb és újabb alkalmazkodását kívánták. A tanító sohasem tekinthette véglegesnek tudását a tananyagot és a módszereket illetően, mindehhez járult még az a tény, hogy a környezete – elsősorban igaz ez a falvak lakosaira – mindig elvárta a tanítójától, hogy naprakész információkkal szolgáljon bármiről, és a legkülönfélébb ügyekben – panaszos levelek megfogalmazásával, gazdálkodási problémákkal stb. – a tanítóhoz fordultak.

1871-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium póttanfolyamok szervezését rendelte el országsszerte – 42 helyen, köztük Baranyában is. A részvétel ezeken a kurzusokon jelentkezés alapján történt, és nagy sikerük volt.

A püspök rendszeres pályázati kiírásokkal próbálta meg egyházmegyéje tanítóit alkotó gondolkodásra, pályamunkák elkészítésére bírni, és az általa kitűzött témák mindig aktuálisak, az adott helyzetnek megfelelőek voltak. Ezeken a pályázatokon az évek során több száz római katolikus tanító vett részt – ugyan az ösztönzés valószínűleg más lehetett kerületenként, legalábbis a pályamunkák egyetlen eloszlása erre enged következtetni

–, néhány tanító neve évenként szerepelt a kitüntetettek vagy jutalmazottak között, míg mások csak ímmel-ámmal készítették el munkáikat.

A kidolgozásra ajánlott pályatételek közül az első, módszertani mindegyik évben az iskola, az oktatás valamilyen problémájára irányította a tanítók figyelmét, akik lehetőséget kaptak arra, hogy gondolataikat olyan témákról, mint tanterv, osztott és osztatlan iskola, szabadtanítás, törvénymódosítás, papírra vessék, és így ötleteikkel elképzeléseikkel befolyásolni tudták – ha nem is jelentős mértékben – egyházmegyei előjáróikat, és írásműveik visszatükrözték a baranyai kisiskolák helyzetét, megannyi gondját. A tételek közül – a benyújtott dolgozatok mennyisége szerint – ezek a módszertani-oktatáseméleti kérdések voltak a népszerűbbek, jobban megmozgatták a tanítók fantáziáját, mint a második tárgykörhöz tartozó gazdasági földműveléssel kapcsolatos témák.

Ez érthető, hiszen közvetlen hivatásuknak az oktatást érezték és bár gazdasági oktatást is folytattak valamilyen szinten, felvilágosítással gyakran szolgáltak mezőgazdasági kérdésekkel kapcsolatosan is, mégis ez a terület – láthatóan – távolabb állt a tanítóságtól. Gyakori példa volt az is, hogy egy-egy pályázó tanító egyidejűleg két dolgozatot is benyújtott. A dolgozatok értékelésében a főtanfelügyelőség minden évben következetesen járt el, a legkiemelkedőbb dolgozatokat rövid értékeléssel látták el, és a nyertesek munkáiról a helyi sajtó is mindig hírt adott, esetenként azokról részleteket is közölt.

Ezek a tanügyi tételek is fontos szerepet töltöttek be a tanítóság katolikus hitének erősítésében, a valláserkölcsváltoztatásban. Másik módja volt a hitbeli élet ápolásának az a lelki-gyakorlat sorozat, amelyet a múlt század végén rendszeresen – általában Pécsen, a papnevelő intézetben – tartottak az egyházmegye katolikus tanítói számára, és melyeken főleg baranyai tanítók vettek részt.

A tanítói önképzésnek – csakúgy, mint az ország más megyéiben – alapvető színterei voltak Baranyában is a tanítói tanácskormányok illetve a különféle tanítóegyletek. Az – általában szorgalmi időben tartott – összejövetelek jó alkalmat kínáltak a tanítóknak, hogy mindennapi problémáikat megbeszéljék, módszereket és ötleteket cseréljenek, illetve az alkotó munkát is lehetővé tették, hiszen a legtöbb tanácskozmányt vagy egyleti gyűlést felolvasásokkal tették színesebbé. A tehetséges tanítók így lehetőséget kaptak munkáik bemutatására. A jegyzőkönyvek és újságlapok színes és folyamatos tevékenységekről számoltak be, s bár a tanítóknak csak egy – látszólag nagyobb – része vett részt rendszeresen az önképzések eme formáin, a testületi és egyleti mozgalom hatása jelentős.

Baranyában is jellemző, hogy az egyletek tagjainak száma erősen eltérő volt, ugyanez elmondható tevékenységükről, vagyoni állapotukról, létezésük időtartamáról is. Általános egyletek is léteztek a katolikus és más felekezetek egyletein kívül, és Baranyában volt a legerősebb mozgalom – az óbudai egylet tevékenységén kívül – egy országos szövetség létrehozásáért.

A Néptanoda című lap már 1867. decemberében hírt adott tanítóegylet létrehozásáról. (23)

Római katolikus jellegű egyletek közül *Peres Sándor* kettőt említett 1896-ban készített összefoglalójában: a Mohácsvidéki Római Katolikus Tanítóegyesület és a Siklósvidéki R. K. Tanítóegyletet. (24)

Peres művében nem szerepelhetett, vizsgált korszakunk történetéhez azonban szorosán hozzátartozott a Pécs egyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesület, mely 1907. július 3-án alakult meg. Alapszabályai 1908-ból valók.

Ez az egyesület a XX. század első évtizedétől egybeolvasztotta az egyházmegye tanítóságát.

A belépést a Pécs egyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesületbe általában feltételül szabták egy-egy új tanítói állás elfoglalása előtt a pályázóknak. Ez az egyesület ügyelt a katolikus szellemiség ápolására, és a szakmai képzésre egyaránt.

1906-ban Pécs központtal, *Futima Sarolta* elnökletével megalakult a Pécsi Tanítónők Egyesülete. Az egyesület már 1906 előtt is létezett, Pécsvidéki Tanítónők Egyesülete néven, ám mindössze 1 vidéki tagja volt, ezért mind nevét, mind feladatait 1906-ban az egyesület megváltoztatta.

Az 1913-as alapszabályok szerint nemcsak a város, de a megye tanítónőit is szándékoztak – újra – ezen egyesületben összefogni. Az alapszabályzat sok pontjában hasonlított a fentiekben említett Pécs egyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesületének

szabályaihoz, ez nem csupán véletlen, hiszen a tanítónők egyesületének védnökei az előbbi egyesület tagjai közül kerültek ki. A tanítónők azonban speciális, az előbbi egyesületétől eltérő célokat is tűztek maguk elé, nevezetesen a nőnevelés és az önképzés előmozdítását. (25)

A tanítóegyletek működési köre témaanyagának vizsgálatakor nem hagyatkozhatunk pusztán a katolikus jellegű egyletek anyagára, hiszen az általános egyletek tagjai között is számos katolikus elemi iskolai tanító tevékenykedett. Az egyleti összejöveteleken megyszerte visszatérő téma volt a tanítók életkörülményeinek javítását célzó javaslatok, észrevételek megvitatása, tervezetek kidolgozása. Ezt a kérdéskört érintette például a tanítói fizetés és nyugdíj problémája.

A Pécsi Közlöny című katolikus lap rendszeresen tudósított az egyletek összejöveteleiről, az újság általában kapott a részletes programot tartalmazó meghívókból. Elsősorban ezen újság közleményei alapján rekonstruálhatóak azok a módszertani problémák, amelyek a leginkább foglalkoztatták a tanítóságot. Éveken át – amint ez a fentebb már említett pályatételekből és a később bemutatandó sajtó-vitákból is kiderül – a tantervkészítés, illetve az, hogy szükséges-e az osztatlan népiskolák részére külön tantervet készíteni – izgalomban tartották a tanítókat, egyleti gyűléseiken is gyakran volt ez a fő kérdés. Állandó téma volt – 1879 után, de különösen 1905- és 1906-ban – a magyarosítás kérdése.

Gyakran felmerült a tanító feladatainak, ehhez kapcsolódóan a tanítóképzésnek a megvitatása, ezzel kapcsolatos viták. Sokszínű volt a módszertani-tárgyú előadások palettája. Néhány téma „bejárta” a megyét, több helyszínen, több egyleti összejöveteleken is sor került pl.: az „Olvasástanítás fonomimikai módszerrel” című előadásra. További témák: slöjd-oktatás a népiskolában, énektanítás, a nevelésről szóló előadások, gazdasági és földműveléssel kapcsolatos értekezések stb.

Az esperes kerületek tanácskozmányai tartalmas és értékes beszédekben, fölolvásokban bővelkedtek, a jegyzőkönyvek írói gyakran részleteket vagy egy-egy dolgozat rövidített vagy teljes formáját lemásolták, és az egyházmegyei tanfelügyelőségnek utólag megküldték. A szövegeket átvizsgálva kitűnik a kor szónoki és tudományos értekezési stílusának valamennyi jellemző vonása.

A tanítók, akik előadásokat tartottak, mondanivalójukat gyakran „igazították” nagy elődeik illetve kortárs példaképeik szavaihoz, gondolataihoz, *Eötvös József* beszédeinek és számos országos és megyei hírű tanférfiú cikkeinek, fölolvadásainak hatása lehetett az, hogy a tanácskozmányokon előadó tanítók stílusa, szóképei gyakran hasonlítottak egymáshoz. A tanító maga ezekben a beszédekben fényhez, lánghoz, sugárhoz hasonlatos, mint például egy 1893-as beszéd szövegében: „... csalódik tehát az, ki azt hiszi, hogy kötelességének eleget tett, ha 4-5 órát tölt az iskolában. A tanítónak az iskolán kívül is kell tanítani, legalább is jó példájával. Ő bármikor és bárhol ott áll hivatásának szentélyében. Az ő személye hasonlít a naphoz a község láthatárán, tudományával világít és jó példával melegít és növeszt.” (26)

A tanítóegyleti gyűlésen részt venni nem minden tanító számára volt könnyű, hiszen ez gyakran hosszú utazást rótt rájuk, melyet saját költségükből kellett fedezniük, és sokszor a napi étkezést is. Az utak járhatatlansága – nagyobb esőzés vagy havazás idején – bizonyos községek tanítói számára lehetetlenné tette a „kimozdulást” falujukból.

A rendszeres egyleti találkozások révén gyakran szövődtek barátságok a tanítók között, és a jó hangulatban eltöltött – általában közös ebéddel záruló – összejövetelek sok tanító számára, az önképzésen kívül, igazi „ünnepet” jelentettek.

A tanítóság, mely Baranya megye katolikus iskoláiban is 1868-ban részben képzetlen és alulfizetett volt a dualista korszak végéig óriási fejlődést ért el önképzése tekintetében, a sajtó, az egyleti élet és a szervezett tanfolyamok, tanulmányi utak segítségével, valamint a magas szintre emelt tanító- és tanítónőképzéssel. A fizetés- és nyugdíjrendezések kapcsán a baranyai tanítóság is kivette részét a bérharcokból. A minisztériumi szinten megfogalmazott oktatásügyi célok végrehajtása jelentősen függött a néptanítóktól. A római katolikus tanítóknak munkájuk során feltétlenül erőt adott a hitük és a hivatás-szeretetük. Talán ebben rejlik a titok, hogy miért tudtak – a sokszor nyomorúságos körül-

mények ellenére is – megfelelő, nem egyszer kiváló szinten tanítani, és számos elfoglaltságuk mellett falvaik kulturális életét is egyengetni, fejleszteni.

JEGYZET

- (1) Püspöki Levéltár (P.L.T.), Pécs, Tanfelügyelőségi iratok (T.F.I.), 568/1894.
- (2) Baranya Megyei Levéltár (B.M.L.), T.F.I., 1886-1907. 109.k./1893.
- (3) In:= Baranya múltja és jelenje I. k. (Szerk.: Várady Ferenc Pécs, 1896.)319. p.
- (4) In:= Pécsi Közlöny (P.K.), 1905. okt. 13., 2-3. o., „Hegyháti”: Én tanító vagyok c. vers
- (5) In:= P.K., 1894. dec. 23., 5. p.
- (6) P.L.T., T.F.I., 972/1900.
- (7) In:= P.K., 1905. nov. 12., 4. p.
- (8) In:= P.K., 1906. márc. 20., 4. p.
- (9) Baranya Megyei Könyvtár, Püspöki körlevél, 4625/1910.
- (10) In:= P.K., 1906. ápr. 28. 5. p.
- (11) B.M.L., Közigazgatási Bizottság jegyzőkönyve, 566/1895.
- (12) In:= P.K., 1908. jún. 10. 6. p.
- (13) In:= P.K., 1900. aug. 5. 4. p.
- (14) In:= P.K., 1906. szept. 26. 4. p.
- (15) *Mészáros István: A tankönyvkiadás története Magyarországon*, Bp.-Dabas, 1989. 103. p.
- (16) P.L.T., T.F.I., 1270/1906.
- (17) In:= Néptanoda, 1878. febr. 9. 175-176. p.
- (18) B.M.L., Vármegyei Közigazgatási Bizottság általános iratai, IV/418. 181/163/1877.
- (19) P.L.T., Praeparandia iratai, 876/1878. *Szuly József* levele a VKM-nak
- (20) B.M.L., T.F.I., 1892/sz. n. (szám nélküli), *Salamon József* levele a püspöknek
- (21) B.M.L., T.F.I., Vármegyei Közig. Biz. jegyzőkönyve, 671/2394. kl. 1901.
- (22) *Szántó Károly: Adalékok a tanítóképzés történetéhez Pécssett* (Pécs, 1964.)
- (23) In:= Néptanoda, 1867. dec. I/1., 7-8.p.
- (24) *Peres Sándor: A magyarországi tanító-egyesületek története* 277-278.p.
- (25) B.M.L., Tanítóegyletek c. csomag, (szám nélkül), 1913.
- (26) P.L.T., T.F.I., 944/1893.